

РЕЦЕНЗИЯ

За трудовете на

КРАСИМИРА ПЕТРОВА ДАСКАЛОВА

**За конкурса за професор във ФФ на СУ по 3.1. Социология,
антропология и науки за културата /книгознание, история на книгата,
история на жените /половете/.**

Името на доцент Красимира Даскалова отдавна е известно на професионалната колегия у нас и в чужбина. Тя е позната като изследователка с широки научни интереси, свързани с проблемите на историята на книгата и четенето, историята на ранното българско книгоиздаване, на цензурата, на оформянето на възрожденската ни интелигенция, историята на женското движение в България и особено на ролята на жените в изграждането на модерната българска култура. Красимира Даскалова започва работа в Софийския университет през 1982 г. като специалист-историк в Катедра „История и теория на културата” към Философския факултет. По-късно става старши, а после и главен асистент на проф. Ани Гергова по книгознание в Катедра Библиотечно-информационни науки към същия факултет. През 1992 г. защитава успешно дисертация на тема „Учителите в Българското възраждане”, а през 2000 г., след представяне на хабилитационен труд, е избрана за доцент по същата дисциплина и в същата катедра, където работи и до днес. Лекционните ѝ курсове са свързани с темата на конкурса и са посветени на историята на жените и пола, историята на женските движения и феминизма, историята на книгата и четенето, историята на европейското книгоиздаване и историята на българската култура през 19-20 век. Особено интересни ми се струват курсовете ѝ: „Нови подходи в историята на книгата и четенето”, „История на цензурата в Източна Европа”, „Жените-

авторки и разпространението на еманципаторски идеи в Европа през 19 и 20 век”, всичките четени в чужбина. Не се и съмнявам, че те са на европейско ниво, защото и най-бегъл поглед върху автобиографичната справка на кандидатката показва колко много са специализациите и изявите ѝ в чужбина – Токио, Виена, Волфенбютел, Берлин, Будапеща, Мериленд, Рочестърски университет, Трондхайм и др. В резултат на тези специализации се раждат близо двадесет значими проекта, от които ще спомена само няколко – „Биографичен речник на женските движения и феминизма в Централна, Източна и Югоизточна Европа”, „Техните собствени гласове”, „Жените и преходът в Източна Европа” и „Жените – авторки и еманципаторските идеи в модерната българска култура”. Освен всичко изброено по-горе, Кр. Даскалова е и редактор на две от най-авторитетните списания, свързани с историята на пола – *Aspasia* и *L'Homme*. Струва си да се спомене и това, че в периода 2004 – 2008 е била председателка на Управителния съвет на БАУЖ, а от 2005 до 2010 е била президентка на Международната федерация за изследвания по история на жените и пола.

Доцент Даскалова е представила обемиста библиография за конкурса за „професор”, но предмет на настоящата рецензия са само трудовете, подготвени от нея след 2000 г., когато е избрана за доцент. Това са: един мащабен хабилюационен труд, който предстои да излезе като самостоятелна книга; 32 статии и студии, повечето от които, трябва изрично да се подчертае, на чужди езици – английски, немски, френски, руски и др.; 2 публикации в периодичния печат и седем енциклопедични статии, включени в известната енциклопедия „Българска книга”. Освен това са взети предвид и съставените от нея девет сборника, както и дейността и като редактор на две периодични издания от същия период.

Хабилитационният труд на кандидатката е озаглавен **”Жени, пол и модернизация в България /1878 – 1944/”**. Той се опира на изключително богат емпиричен материал – плод на дългогодишните издирвания на авторката в архивите на Националната библиотека, Агенцията за държавни архиви и др. институти у нас и в чужбина. Използвани са и много материали от стари периодични издания. Трудът се състои от 7 глави, кратък текст, озаглавен „Вместо заключение” и богатата библиография. В него се поставя въпросът за женската идентичност / разбрана като понятие, в което винаги съществува нещо „въобразено” или фантазирано и която винаги е непълна, създава се „в движение” и се формира във всеки един момент от живота/ още от времето на възникването на устната фолклорна традиция чак до средата на 20 век. Тук са вложени всички познания на авторката, всички наблюдения и документални свидетелства, които е добила и анализирала през годините, всичките ѝ овладени ресурси, за да се създаде една мащабна и многоизмерна картина най-общо казано на „женскостта”. Книгата по своему води и един страстен диалог с безразличните към темата, провокира към разговор, който да прекрати „мълчанията на историята” по т. нар. женски въпрос. Сравнително изчерпателно са проследени най-важните тенденции в развитието на този „въпрос”, като, според мене, има доста какво да се добави във втората глава, озаглавена „Конструиране на половете идентичности в устната и книжовната традиция”. Авторката включва, наред с другите източници, предания, пословици и поговорки, и приказките на братя Грим и Шарл Перо, но пропуска например твърде популярната някога книга на мадам дьо Оноа „Приказки за известни феи” от 17 в., в която ударението е поставено тъкмо върху влиянието на жените върху героичните постъпки на мъжете. Нали всеки дърпа чергата към себе си, струва ми се недостатъчно и онова, което е споменато за българския книжовник от 18 в. Йосиф Брадати. Всъщност в неговите антиженски тиради можем да

открием много за ролята на жената от онова време като пазителка на „тайното“ знание и на старите магически практики, които са оставали недостъпни за мъжете. Апокрифните текстове от предвъзрожденската епоха носят не малко информация за организацията именно на всекидневния живот и междуполовите отношения през онези времена от женска гледна точка. Баба Горогледа и баба Друса, както и „повлеклите се по техния акъл“ поп Торно и поп Морно са реални личности и зад подигравките на Йосиф Брадати и учениците му за „женските и бабините враговщини“ стоят реални женски традиции, които продължават да се спазват чак до средата на 19 век.

Особено приноси са трета глава – „Национално изграждане, патриотизъм и образование на жените“, която разглежда образованието на момичетата и положението на учителите, които от един момент нататък стават основно жени и четвърта глава „Крежки лоялности: Българското женско движение между национализъм, социализъм и феминизъм“, където са разгледани всички основни български женски организации и са очертани портретите на известни личности като Екатерина Каравелова, Вела Благоева, Ана Карима, Димитрана Иванова, които се използват като пример за ролеви модел и в други публикации на авторката. За изключително интересна и важна намирам пета глава: „Националната държава, модернизацията и политическото гражданство на жените, 1878 – 1944.“ Напълно съм съгласна с изводите на авторката, че жените- творци и жените професионалистки по онова време / а и не само по онова време! / трябва не само да се борят за правата си, но и да се „сражават“ със съветниците си за това какво точно трябва да пишат, да рисуват, да претворяват на сцената и т.н., за да им „подхожда“. Защото обществото има определени очаквания от тях, слага ги в конкретни „рамки“, от които не е прилично да излизат. Големи са трудностите, според данните на

авторката, при назначаването и заплащането на преподавателки, инженерки, архитектки и др. под., защото нагласите на обществото са различни спрямо мъжете и жените, дори и когато упражняват едни и същи професии. Тези наблюдения, по мое мнение, би трябвало да се разширят и по посока на библиотечната професия. Тази професия, която в България започва силно да се феминизира още в началото на 20 век, се счита за „женска”, тъй като не е свързана с усилия и рискове, и има традиционно ниско заплащане / според обществените нагласи у нас/. Същевременно обаче ръководните постове в библиотеките, пак според същите нагласи, не са подходящи за жените. Особено ярък в това отношение е примерът с Маргарита Димчевска, която е високо образована библиотекарка /работила на тази длъжност в Роберт колеж и учила в престижното Училище за библиотекари към Лондонския университет/, доказала големите си възможности и въпреки това съвсем тенденциозно пренебрегната за поста „директор” на Националната библиотека, въпреки че напълно е отговаряла на всички изисквания за длъжността. От запазената кореспонденция между нея и проф. Ив. Шишманов ясно личи, че единствената причина да не бъде назначена на този пост е фактът, че е жена. Както добре го е обобщила в заглавието на своята публикация в сборника „ The women and the Library” доц. Р. Колева, директор на Народна библиотека „Иван Вазов” в Пловдив – „Жените – библиотекарки, мъжете – директори на библиотеките”.

В заключение мога да обобщя, че като цяло, въпреки сякаш излишната, според мене, седма глава, както и липсата на заключение по същество, хабилитационният труд на доц. Кр. Даскалова е първи по рода си и има подчертано приносен характер.

От статиите, на които ще обърна специално внимание, особен интерес предизвиква последната, която е още под печат – „**Щрихи към**

османската цензура през втората половина на 19 век.” Тя е подготвена въз основа на материали от Българския възрожденски печат – един богат извороведски материал, с който авторката работи с явно удоволствие още от времената, когато е започнала първите си проекти под ръководството на проф. Н. Генчев. Наблюденията ѝ водят до един важен и универсален извод - изследванията върху ситуацията в Османската империя от 60-те години на 19 век до установяването на Турската република, използващи методологията на историята на книгата и четенето, биха очертали комуникационни системи и системи от значения и биха могли да покажат как – независимо от различните манифестации на краен национализъм и рестриктивност – печатното слово е било едно от средствата не само за конструиране на политическата конюнктура, но и за промяна на света и в този край на Европейския югоизток. От всичко прочетено от Кр. Даскалова по темата за цензурата, оставам с впечатлението, че най-пагубна за нас е била социалистическата цензура, разработена по съветски модел. И този извод съвсем не е за пренебрегване, ако искаме да разберем в дълбочина днешното състояние на българската журналистика.

Висока оценка заслужава и **„Биографичен речник за женските движения и феминизма в централна, източна и югоизточна Европа през 19 и 20 век”** /A Biographical Dictionary of Women`s Movements and Feminisms. Central, Eastern and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries/, на който доц. Даскалова е един от съставителите, редакторите и авторите на предговора. Тя е и автор на няколко статии – за Вела Благоева, Ана Карима, Кина Конова, Юлия Малинова и Вера Златарева. Отделям му специално място, защото е уникален справочник, в който цялата работа на кандидатката по въпросите на женските движения и феминизма в България намират сякаш своя синтез – чрез отговора, който дава на ония западни учени, които проявяват силен песимизъм относно възможността за

успешни женски изяви в тази част на света, както и чрез подбора на представените българки, които наистина са съпоставими с подобни личности от европейски мащаб.

В публикацията **„Българските исторички /1901 – 1944/ и националната история”** / поместена в : Род и ред в българската култура/ за първи път се обръща сериозно внимание на жените, посветили професионалните си усилия на историческата наука. За целта е проучена цялостната дейност на Историческото дружество, основано в София през 1901 г. Както се оказва, в основаването му не участва нито една жена, но през 1937 г. вече 26% от членовете му са жени. Първата от тях е д-р Мария Бръчкова. Открити са профилите на Вера Иванова- Мавродинова, Вана Кепова, Евдокия Петева – Филова, Цветана Романска – Вранска, Екатерина Златоустова, Александра Монеджикова – Николова, Иванка Жандова, д-р Ирина Шишманова – Стефанова. Наред с тях обстойно се анализира творчеството на Фани Попова – Мутафова, която е определена като „интелектуалка и писателка със слава на професионална историчка, чието творчество оказва дълбоко въздействие върху българското общество”. От наблюденията си върху дейността на българските исторички авторката стига до един съществен извод, с който съм напълно съгласна и който съм готова аз самата да прилагам в бъдещата си работа – „важно е историчките да станат по-чувствителни към собствената си „женскост”, да съдействат за писането / и най-вече осмислянето бих добавила аз/ на историята от една чувствителна към „пола” позиция и да превръщат пренаписването на националните наративи от мечта в жива реалност.”

В статията **„Към историята на социалните движения в България: Българските феминизми / 1857 – 1944/”**, поместена в сборника „Културата: граници и съседства”, се изтъква необходимостта от усилен

работа за преодоляването на дълбоките патриархални структури и мъжката доминация във всички сфери на българското общество от различни епохи – буржоазното, социалистическото и – уви, дори посткомунистическото, оформило се след 1989 г. Осъзната е необходимостта от преодоляването на частичността на създадената картина на миналото и на напреженията и противоречията между отделните социални актьори.

Специален интерес за мене заслужава и статията на доц. Даскалова „Живот с книги и читатели. София Юркова /1881 – 1918/ и „Мозайка от знаменити съвременни романи”, поместена в сборника „Пътят към книгите и информацията.” И тук тя залага на предпочитания от нея продуктивен биографичен метод- идентифициран като адекватен и атрактивен подход към подобна проблематика, полезен за необходимия нов прочит на ролята на жените в модерната българска култура от 19-20 в. В публикацията за първи път се изследват живота и професионалната дейност на известната издателка София Юркова, която не само изгражда свое издателство и прочутата някога поредица „Мозайка от знаменити съвременни романи”, но мечтае да създаде и преводаческа школа, която да култивира „добър вкус” към литературата . Героите на избраните за издаване от Юркова романи, според нея, биха могли да служат като „ролеви” модел на момичетата, младите жени и майките, които ги четат, затова тя подбира книгите си главно от т.нар. „социални романи”, които дават поуки и съвети на жените по косвен начин. По- важното всъщност е, че самата издателка, С. Юркова, служи като такъв „ролеви” модел за образованите български жени . Въпреки че не се омъжва и не тръгва по утъпкания път на съпруга, домакиня и майка, остава уважавана и ценена фигура в българския обществен и културен социум. Не е могла да се примири с положението на „момиче за женене”, което чака „някой да го избере”, затова сама е определяла пътя си и е доказвала възможностите си.

Когато се разглеждат книговедските изследвания на кандидатката, заслужава да се спомене и статията ѝ **„La reception des almanachs populaires en Bulgarie au XIX siècle”**, която въвежда нови тематични акценти в проучването на българската книжнина от възрожденската епоха. В нея е разгледана рецепцията на български алманаси от 19 век, поставени в контекста на т.нар. „популярна книжнина”, предназначена за възможно най-широк читателски кръг.

Сред статиите, на които обръщам по-специално внимание, е и **„Българската национална държава, модернизацията и политическото гражданство на жените /1878 – 1944/47/”**, поместена в сп. Критика и хуманизъм. И тук основният въпрос, който вълнува авторката, е този за положението на жените през 19 и първата половина на 20 век, когато се осъществява преходът от традиционното към модерното общество, т.е. казано с други думи – изминаването на пътя от „Малакоф” и „Криворазбраната цивилизация” до „Сълза Младенова”, ако искаме да се разположим в класическия литературен контекст. Като забележете, че през Възраждането се осмиват тъкмо жените, които „залитат” по европейското, по модерното, в каквото и да се изразява то. Цивилизация, ама криворазбрана ще кажат повечето, докато аз казвам – криворазбрана, ама цивилизация!

Избраните по-горе публикации считам за представителна извадка от богатата книжовна продукция на доц. Кр. Даскалова. В тях, както и в останалите ѝ трудове, ясно се открояват нейните приноси за проучването на различни теми, обединени около от два основни центъра – книжовният живот от 19 – 20 век и образованието и мястото на жените в него. Покрай научните си изследвания кандидатката е събрала и предоставила на читателите си огромен изворов материал, който може да послужи като основа и за други проучвания и по двете теми. Такъв например е събраният

в два тома резултат от проекта **„Техните собствени гласове. Между устната история и историята на пола”**.

Изключително важна е съставителската и преводаческата дейност на доц. Даскалова. В това отношение следва да бъде открит сборникът **„История на книгата /Книгата в историята”**, съставен съвместно с А. Гергова, който за първи път запознава широката публика в България / и най-вече студентите, докторантите и специализантите/ с изследванията на едни от най-известните чужди учени в тази област като Анри- Жан Мартен, Роже Шартие, Роберт Дарнтън, Елизабет Айзенщайн, Дейвид Хол и др. Някои от текстовете са и в превод на доц. Даскалова. Тя е съставител и на изключително ценния сборник **„История на книгата – начин на живот”**, посветен на проф. Ани Гергова, в който е поместен и неин авторски текст.

Приемам напълно автосправката за приносните моменти в трудовете на доц. Даскалова. Към документите си тя е приложила и справки за 165 цитирания – една доста солидна цифра, като при това тези цитирания са най-вече в чужди издания, което показва нейната голяма популярност извън пределите на страната.

В заключение, като имам предвид всичко изложено по-горе, убедително препоръчвам на научното жури да присъди на доцент д-р Красимира Петрова Даскалова научното звание „професор”. Тя ще бъде много полезна за бъдещите възпитаници на Катедра БИН към СУ, особено ако спази обещанието, което дава в края на автобиографията си, където заявява, че „ако ѝ се даде възможност да преподава в Софийския

Университет като професор ще продължи да допринася с преподавателския си опит и изследователско любопитство за изпълнението

на иновативни академични проекти с участието на колеги и студенти от
България и чужбина”.

19.12. 2011 г.

София

Рецензент:

/Проф. Дфн Боряна Христова/